

Kuningas Dareios I Behistuni raidkirja III tulp

Vanapärsia ja akadi keelest tõlkinud
Vladimir Sazonov

Ahhemeniidide dünastiast pärineva Pärsia kuninga Dareios I (522–486 e.m.a) Behistuni raidkiri on võtmetähtsusega dokument muistse Lähis-Ida aja-, kultuuri- ja usundiloo tundmaõppimisel.¹ Oluline on veel mainida, et Behistuni² raidkiri (= DB) oli koostatud Ahhemeniidide³ dünastia ühe kõige silmapaistvama kuninga Dareios I enda käsul ligikaudu 520 a eKr või mõni aasta hiljem.⁴ Bareljeef koos kolmkeelse

---

Käesoleva artikli pühendab siinkirjutaja oma sõbra Indrek Ude 55. sünnipäevaks. Artikkel on valminud Eesti Teadusagentuuri grantide ETF8993 ja PUT500 toetusel. Täna kriitiliste märkuste ning ettepanekute eest Jaan Lahet ja Indrek Udet.

¹ Andreas Johandi. Behistuni raidkirja II tulp. — Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat, 2013. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2013, lk 130.

² Behistun (Bisitun) on ligi 1500 m kõrgune mägi, mis asub tänapäeva Lääne-Iraani territooriumil Kermanšahist Hamadani viival teel.

³ Ahhemeniidide või Teispiidide-Ahhemeniidide dünastia kohta vt Robert Rollinger. Das teispidisch-achaimenidische Großreich: Ein 'Imperium' avant la lettre? — Michael Gehler, Robert Rollinger (toim). Imperien in der Weltgeschichte: Epochenübergreifende und globalhistorische Vergleiche. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2014, lk 149–192; Muhammad A. Dandamaev. A Political History of the Achaemenid Empire. Leiden: Brill, 1989.

⁴ DB koostamisaja dateerimine on keeruline ülesanne. Raidkirja neli tulpa käsitlevad Dareios I esimest, teist ja kolmandat valitsemisaastat (ca 522–520 eKr); viimane, viies tulp, on lisatud juba hiljem. Oletatavasti valmistati DB bareljeef koos tekstiga kuningas Dareios I käsul millalgi 521–518 a eKr. Erinevad teadlased on pakkunud mitmeid versioone, millal see raidkiri ning bareljeef võisid valmis saada. Näiteks Arthur T. Olmstead oletab ühes Vana-Pärsia ajalugu kõige põhjalikumalt käsitlevas monograafias *History of the Persian Empire*, et kuningas Dareios I koostas oma DB teksti 520. eelkristliku aasta

raidkirjaga oli valmistatud Assüüria ja Babüloonia kuningate bareljeefide ning raidkirjade eeskujul, järgides paljuski Uus-Assüüria (900–610 eKr) ja Uus-Babüloonia (626–539 eKr) ajastute kaanoneid.⁵ Siin tasub mainida, et Mesopotaamia mõjutused on Ahhemeniidide dünastia riiklikus ideoloogias üsnagi märgatavad.⁶ Need ilmnesid Ahhemeniidide kuninglikus titulatuuris,⁷ samuti religioonis, rituaalides, ideoloogilises ja poliitilises programmis (nt propagandas⁸) jm.

DB koos bareljeefiga on monumentaalne muistis, ligi 7 meetrit kõrge ning ligi 22 meetrit lai. Ainuüksi raidkiri (tekstid) koosneb viiest tulpast, milles on 414 rida, sisaldades ka kõige pikemat säilinud vanapärsiakeelset teksti. Raidkiri on kirja pandud kolmes keeles:⁹ vanapärsia, akadi (uusbabüloonia dialekt) ning eelami keeles.¹⁰ Erinevate keelte versioonid on

---

septembri lõpus (Albert Ten Eyck Olmstead. *History of the Persian Empire*, 37. Chicago: The University of Chicago Press, 1959, lk 116; Raidkirja dateerimisest vt ka Василий В.Струве. Датировка Бехистунской надписи. — Вестник Древней Истории (= ВДИ), 1952, nr 1, lk 26–48).

⁵ Ronan Head. *Assyria at Bisitun and the Universal Kingship of Darius I of Persia*. — *Your Praise is Sweet: A Memorial Volume for Jeremy Black from Students, Colleagues and Friends*. Toim Heather D. Baker, Eleanor Robson, Gabor Zólyomi. Oxford: Griffith Institute, 2010, lk 117–124.

⁶ Vt nt Antonio Panaino. *The Mesopotamian Heritage of Achaemenian Kingship*. — *The Heirs of Assyria, Proceedings of the Opening Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project*, held in Tvärminne, Finland, October 8–11, 1998, *Melammu Symposia I*. Toim Sanna Aro; Robert M. Whiting, Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2000, lk 35–49.

⁷ Vladimir Sazonov, Andreas Johandi. *Royal Titulary Used by Darius I in the Bisitun Inscription: Mesopotamian Influences*. — *When Gods Spoke: Researches and Reflections on Religious Phenomena and Artefacts*. Festschrift Tarmo Kulmar 65. Toim Märt Läänemets, Vladimir Sazonov, Peeter Espak, Tartu: University of Tartu Press, 2015, lk 329–352.

⁸ Gojko Barjamovic. *Propaganda and Practice in Assyrian and Persian Imperial Culture*. — *Universal Empire: A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History*. Toim Peter Fibiger Bang and Dariusz Kolodziejczyk. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, lk 43–59.

⁹ Ahhemeniidide impeeriumis kasutati mitmeid keeli — üleriigilise tähtsusega oli Ahhemeniidide riigiaramea keel (saksa k *Reichsaramäisch*), kuid samuti olid olulised vanaegiptuse, vanakreeka, eelami, akadi keel jt. Vt lähemalt Bruno Jacobs. *Sprachen, die der König spricht: Zum ideologischen Hintergrund der Mehrsprachigkeit der Achämenideninschriften*. — *Altertum und Gegenwart: 125 Jahre Alte Geschichte in Innsbruck. Vorträge der Ringvorlesung Innsbruck 2010*. Toim Robert Rollinger, Gundula Schwinghammer, Brigitte Truschneegg, Kordula Schnegg. Innsbruck, 2012, lk. 96.

¹⁰ Françoise Grillo-Susini, Clarisse Herrenschildt, Florence Malbran-Labat. *La version élamite de la trilingue de la Behistun: Une nouvelle Lecture*. — *Journal Asiatique*, 1993, Vol. 281, nr 3\4, lk 19–59; Florence Malbran-Labat. *La Version akadienne de l'Inscription trilingue Dareios à Behistun*. Rome: GEI, 1994; Ronald G. Old. *Persian:*

Foto 1. Behistuni bareljeef ja raidkiri¹²

sisu poolest identsed, välja arvatud mõni väiksem lingvistiline nüanss,¹¹ mida käesolevas artiklis ei käsitleta.

Iranist ja assürioloog Ronan Head kirjutab tabavalt, et Pärsia kuninga Dareios Suure Behistuni raidkiri on assürioloogias hästi tuntud, olles alates 19. sajandist teerajajaks kiilkirjade dešifreerimisel.¹³ 1830–1840. aastatel dešifreeris selle raidkirja Inglise ohvitser, diplomaat ja tuntud

---

Grammar, Texts, Lexicon. Second Edition, Revised. (American Oriental Series, Vol. 13.) New Haven–Connecticut: American Oriental Society, 1953, lk 116–120; Philip Huyse. Some Further Thoughts on Bisotun Monument and the Genesis of Old Persian Cuneiform Script. — Bulletin of the Asia Institute, New Series, 1999, Vol. 13, lk 45–66.

¹¹ Nt akadi- ja eelamikeelses raidkirja tekstis on vaid neli tulpa, viies tulp aga on üksnes vanapärsiakeelne ja on hiljem juurde kirjutatud.

¹² Bareljeefi keskse isikuna on kujutatud kuningas Dareios I, keda näidatakse pärslaste peajumal Ahura Mazda protektsiooni all olevana. Dareios I on loomulikus suuruses. Tema peas on kroon, parem käsi on palves pööratud Ahura Mazda poole, andes nii märku valitseja jumalakartlikkusest. Vasaku käega toetub Dareios I vibule. Kuninga ees seisavad üheksa alistatud kuningat ja klannide juhti, kelle käed on kinni seotud, kaelas nõör. Dareios I seisab kümnenda kuninga surnukeha peal, kelleks on maag Gaumata. (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/dc/Bisotun_Iran_Relief_Achaemenid_Period.JPG (viimati vaadatud 07.06.2016).

¹³ R. Head 2011, lk 117.

orientalist Henry Rawlinson (1810–1895). Tema tõlge ilmus esmakordselt 1847. aastal.¹⁴ Sellest ajast peale on seda korduvalt avaldatud ja tõlgitud erinevatesse keeltesse (inglise, saksa, prantsuse, vene jt).

Eesti keeles ei ole seda viiest tulpast koosnevat kolmkeelset raidkirja veel terviklikul kujul avaldatud. 2012. ja 2013. aastal ilmusid *Idakirjas* DB I ja II tulba kommenteeritud tõlked vanapärsia ja akadi keelest, eestindajateks siinkirjutaja ja Andreas Johandi.¹⁵ Kuna eelmainitud artiklites on olnud juba põhjalikult juttu Behistuni raidkirja avastamisest, selle dešifreerimisest, ülesehitusest ja sellestki, kuidas bareljeef koos raidkirjaga loodi, siis ei hakka käesoleva artikli autor seda üle kordama.

Niisiis on selles lühikeses artiklis esimest korda esitatud DB kolmanda tulba eestikeelne tõlge vanapärsia ja akadi keelest koos analüüsiga. Tõlke aluseks on vanapärsiakeelne tekst R. Schmitti väljaannetest¹⁶ ning akadikeelne tekst F. H. Weissbachi ja F. Malbran-Labat' väljaannetest.¹⁷

---

¹⁴ Henry Rawlinson. Persian Cuneiform Inscription at Behistun: Deciphered and Translated. — *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1847, nr 10.

¹⁵ Vladimir Sazonov. Behistuni raidkirja I tulp. — Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat, 2011/2012. Tartu: Eesti Akadeemiline Orientaalselts, 2011/2012, lk 27–44; Vladimir Sazonov. Behistun — muistsete pärslaste suurim tekst. — *Horisont*, 2011, nr 3, lk 48–53; A. Johandi 2013, lk 130–140.

¹⁶ Rüdiger Schmitt. The Bisitun Inscriptions of Darius the Great: Old Persian Text. — *Corpus Inscriptionum Iranicarum*. London: School of Oriental and African Studies, 1991; Rüdiger Schmitt. Die altpersischen Inschriften der Achämeniden. — *Editio minor mit deutscher Übersetzung*. Wiesbaden: Reichert Verlag, 2009, lk 36–91; vt ka <http://avesta.org/op/op.htm#db3> (viimati vaadatud 7.07.2016); R. G. Kent 1953, lk 116–120.

¹⁷ Franz Heinrich Weissbach. Die Keilinschriften der Achämeniden. J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, in der Reihenfolge des Erscheinens der Vorderasiatischen Bibliothek, 3. Stück, unveränderter fotomechanischer Nachdruck der Originalausgabe, 1911. Leipzig: Zentral-Antiquariat der Deutschen Demokratischen Republik, 1968; F. Malbran-Labat 1994.

Behistuni raidkirja III tulba tõlge

1–9

Kuningas Dareios ütleb: Pärast seda ma saatsin (oma) Pärsia armee Ragāst¹⁸ Hystaspese juurde. Ja kui sõjavägi jõudis Hystaspese juurde, sai Hystaspes selle armee (juhiks) ja marssis (koos selle armeega) välja. (Seal asub koht), mille nimi on Patigrabanā¹⁹ ja see asub Partias, kus ta (Hystaspes) astus lahingusse mässulistega. Ahuramazda andis mulle abi; Ahuramazda tahte järgi purustas Hystaspes mässuliste armee hävitavalt. (Kui) garmapada kuus oli möödud üks päev²⁰ — siis oli lahing nende vahel peetud.

9–10

Kuningas Dareios ütleb: Pärast seda sai see provints minu omaks. See oli see, mida ma tegin Partias.

10–19

Kuningas Dareios ütleb: Provints nimega Margiana — see muutus minu vastu mässuliseks. (Oli) üks mees nimega Frada, margiaanlane, (ning) nemad (margiaanlased) valisid ta (enda) pealikuks. Seejärel saatsin ma tema (Frada) vastu pärslase nimega Dādarši, oma alama, Baktria satraabi. Ma ütlesin talle (Dādaršile): „Mine ja purusta see armee, mis ei kuulu mulle!” Pärast seda marssis Dādarši minema (koos) armeega (ja) võitles margiaanlaste armeega lahingus. Ahuramazda andis mulle abi. Ahuramazda tahte järgi purustas Dādarši mässuliste armee hävitavalt. (Kui) Asiyadiya kuus oli möödunud 23 päeva²¹ — siis oli lahing nende vahel peetud.

19–21

Kuningas Dareios ütleb: Pärast seda sai provints minu omaks. See oli see, mida ma Baktrias tegin.

¹⁸ Ragā — vanapärsia keeles *R-g-a*, eelami keeles *Rāk-ka*, akadi keeles *ra-ga-ʾ* — asus Teheranist lõuna pool (R. Schmitt 1991, lk 60).

¹⁹ Vanapärsia keeles *P-t-i-g-r-b-n-a*, eelami k *Bat-ti-ig-rāb-ba-na* ja akadi k *Pa-tig-ra-[ba]-na*. Täpsem asukoht ei ole teada.

²⁰ Aprillikuu. Siin 521. a aprill eKr — Dareios I teine valitsemisaasta.

²¹ Detsember 521 eKr.

21–28

Kuningas Dareios ütleb: (Oli) üks mees, kelle nimi oli Vahyazdāta (ning) linn nimega Tāravā²² provintsis nimega Yautiyā, (mis asub) Pärsias — seal ta (Vahyazdāta) asus. Ta (Vahyazdāta) korraldas teise mässu Pärsias. Inimestele rääkis ta (Vahyazdāta) järgmist: „Ma olen Smerdis, Kyrose poeg.“ Seejärel Pärsia armee, mis asus palees ja oli eelnevalt tulnud Anšanist, muutus minu vastu mässuliseks (ja) läks selle Vahyazdāta poole üle. Tema (Vahyazdāta) sai kuningaks Pärsias.

28–40

Kuningas Dareios ütleb: Seejärel saatsin ma oma Pärsia ja Meedia armeed teele. (Oli) üks pärslane nimega Artavardiya,²³ minu alam, (ja) ma tegin tema nende (sõjameeste) juhiks. Pärsia armee ülejäänud osa suundus minu järel Meediasse. Seejärel suundus Artavardiya oma armeega Pärsiasse. Kui tema (Artavardiya) saabus Pärsiasse, linna nimega Rakhā, (siis) Pärsias see Vahyazdāta, kes nimetas ennast Smerdiseks, astus koos oma armeega Artavardiya vastu välja, et anda (talle) lahing. Seejärel hakkasid nad võitlema. Ahuramazda andis mulle abi. Ahuramazda tahte järgi purustas minu armee selle Vahyazdāta armee hävitavalt. (Kui) thuravahara²⁴ kuus oli möödunud 12 päeva — siis lahing oli nende vahel peetud.

40–49

Kuningas Dareios ütleb: Pärast seda see Vahyazdāta põgenes koos mõne ratsanikuga. Ta põgenes Paišiyauvadasse. Sealt sai ta (uue) armee (ja) hiljem läks Artavardiya vastu (uut) lahingut pidama. Mäe juures nimega Parga²⁵ — seal hakkasid nad võitlema. Ahuramazda andis mulle abi. Ahuramazda tahte järgi minu armee purustas selle Vahyazdāta armee hävitavalt. (Kui) garmapada kuus oli möödunud 5 päeva²⁶ — siis lahing oli nende vahel peetud ja selle Vahyazdāta nad vangistasid ning (ka) need, kes olid tema kõige tähtsamad pooldajad, võeti kinni.

²² Vanapärsia k *T-a-r-va*. Eelamikeelses versioonis [*Da-]ra-ù-ma*, akadikeelses *Ta-ar-ma*, aramea keeles tuntud kui *trw*. Arvatakse, et see on modernne Tārum. (*Ibid.*, lk 64.)

²³ Vanapärsia keeles *A-r-t-v-r-d^h-i-y-i*, eelami keeles *Ir-du-mar-ti-ya*, akadi keeles (babüloonia dialektis) *Ar-ta-mar-zi-ia*. (R. Schmitt 1991, lk 64.)

²⁴ Mai 522. eKr.

²⁵ Vanapärsia keeles *p-r-g*.

²⁶ Siin aprill 521. eKr.

49–52

Kuningas Dareios ütleb: Pärast seda ma võtsin selle Vahyazdāta ja need, kes olid tema kõige tähtsamad pooldajad linnas nimega Uvādaicaya, (mis asub Pärsias — seal ma ajasin nad teibasse.

52–53

Kuningas Dareios ütleb: See oli see, mida ma Pärsias tegin.

54–64

See Vahyazdāta, kes ennast Smerdiseks kutsus, oli saatnud teele armee. Pärslane nimega Vivāna, minu alam, (kes oli) satraap Arahoosias — tema vastu oli (Vahyazdāta) saatnud armee; ja ta valis ühe mehe nende (mässuliste armee) juhuks. Siis lausus tema (Vahyazdāta) nendele: „Minge ning purustage see armee, mida peetakse kuningas Dareiose omaks!“ Seejärel (mässuliste) armee marssis välja — (armee), mille Vahyazdāta saatis Vivāna vastu võitlema. Kindluse juures nimega Kāpišakāni — seal nad astusid lahingusse. Ahuramazda andis mulle abi; Ahuramazda tahte järgi minu armee purustas selle Vahyazdāta armee hävitavalt. (Kui) anamaka²⁷ kuus oli möödunud 13 päeva — siis lahing oli nende vahel peetud.

64–69

Kuningas Dareios ütleb: Taas kogunesid mässulised (ja) astusid Vivāna vastu välja, et pidada lahingut. Provintsis nimega Gandutava — seal nad hakkasid võitlema. Ahuramazda andis mulle abi; Ahuramazda tahte järgi minu armee purustas mässuliste armee hävitavalt. (Kui) viyakhna²⁸ kuus oli möödunud seitse päeva — siis lahing oli nende vahel peetud.

69–75

Kuningas Dareios ütleb: Pärast seda, see mees, kes oli armee juht, kelle Vahyazdāta oli saatnud Vivāna vastu, põgenes koos mõne ratsanikuga ja pääses minema. Kindlus nimega Aršādā Arahoosias — sinnani ta jõudis. Seejärel liikus Vivāna koos oma armeega, et neid jälitada. Siis tema (Vivāna) võttis ta vangi ja (ka) mehed, kes olid tema kõige tähtsamad pooldajad, võeti vangi (ja) tapeti.

---

²⁷ Detsember-jaanuar.

²⁸ Märts 520 eKr.

75–76

Kuningas Dareios ütleb: Pärast seda sai provints minu omaks. See oli see, mida ma tegin Arahoosias.

76–83

Kuningas Dareios ütleb: Samal ajal, kui ma olin Pärsias ja Meedias, tõusid babüloomlased teist korda mu vastu. (Oli) üks mees nimega Arha,²⁹ armeenlane, Haldita poeg — ta hakkas Babülonis mässama. Provintsis nimega Dubala³⁰ — seal ta valetas inimestele: „Ma olen Nebukadnetsar, Nabonidi poeg.“ Seejärel muutusid babüloomlased mässulisteks minu vastu (ja) läksid Arha poole üle. Ta sai kuningaks Babülonis.

83–92

Kuningas Dareios ütleb: Seepeale saatsin ma armee Babüloni. Pärslane nimega Intaphernes, mu alam — tema valisin nende juhiks. Siis ütlesin ma nendele (sõjameestele): „Minge, purustage see babüloomlaste armee, mis ei soovi kuulutada mulle!“ Seepeale marssis Intaphernes koos armeega Babüloni. Ahuramazda andis mulle abi; Ahuramazda tahte järgi minu armee purustas babüloomlased ja Intaphernes pani nad ahelatesse. (Kui) varkazana kuus oli möödunud 22 päeva³¹ — siis Arha, kes valelikult nimetas ennast Nebukadnetsariks, ja mehed, kes olid tema kõige tähtsamad pooldajad, olid võetud vangki. Ma andsin välja käsu (ja siis); see Arha ja mehed, kes olid tema kõige tähtsamad pooldajad, olid aetud Babülonis teibasse.

---

²⁹ Vanapärsia keeles *a-r-x*, akadi (uus-babüloonia) *A-ra-hu*, eelami *Ha-rak-ka*, armeenia *Araxa*. (R. Schmitt 1991, lk 67.)

³⁰ Vanapärsia keeles *D^u-u-b-a-l*, akadi. *Du-ba-al* — Uri linn või Uri linna kandis. (*Ibid.*, lk 67.)

³¹ 27. november 521 eKr.

Kommentaariid

DB raidkirja kolmas tulp koosneb 92 reast. See on olemas paralleelselt nii vanapärsia, akadi (babüloonia dialekt) kui ka eelami keeles. Sisult langevad need täiesti kokku. DB raidkirja kolmas tulp käsitleb sündmusi, mis järgnesid neile, mida Dareios I kirjeldab raidkirja I ja II tulpas.³² Sündmuste ajavahemik, mida siin kirjeldatakse, kestab alates 522. aasta lõpust kuni 520. aasta alguseni.³³

Read 1–10

Dareios I saatis oma armee Hystaspese³⁴ juurde, kes resideerus Ragā linnas (Pärsias). Hystaspese armee võitis mässulisi kohas nimega Patigrabanā (linn või asula Partia³⁵ provintsis) aprillis 521 eKr.

DB raidkirjas (sh ka III tulpas) mainib Dareios I korduvalt Ahuramazdat, kes oli Pärsia peajumal vanapärsia religioonis ja jumal-maailmalooja zoroastrismis. Zoroastrismi rajajaks peetakse prohvet Zoroastrit, kelle eluaastad dateeritakse erinevate allikate kohaselt lausa vahemikus II at – 6. saj eKr. Dareios I elas aga aastatel 550–486 eKr. Ahuramazdale vastandub kurjust kehastav jõud Ahriman ('Kuri Vaim'). Selline dualistlik idee esineb ka teistes suurtes monoteistlikes religioonides. Näiteks on Ahuramazda ja Ahrimani vastasseis mingil määral võrreldav Jumala ja Saatana vastasseisuga kristluses. Oletatakse, et sellest iraanlaste loodud maailma vanimast monoteistlikust usundist on mõjutatud mitmedki tähtsad religiooninähtused. Näiteks ülestõusmine, inimkonna lunastaja ja apokalüpsis tulid kristlusesse ilmselt zoroastrismist, mis mõjutas teatud määral isegi muistse Kreeka filosoofilist mõtet ja antiikfilosoofia

³² Vt lähemalt V. Sazonov 2011/2012; A. Johandi 2013.

³³ III tulba kohta vt B. O. Тюрин. Аншан: Новые чтения и восстановление текста III столбца Бехистунской надписи. — ВДИ, 1962, nr 4, lk 111–130.

³⁴ Kreekapärsane vorm nimest Vištāšpa. Hystaspes oli Dareios I isa, kõrge ametnik Pärsia kuninga õukonnas juba Kyros II ajal, Kambyses II ajal satraap (asehaldur) Pärsias. Vt nt GOŠTĀSP: Kayanian King of Iranian Traditional History and Patron of Zoroaster. — Encyclopaedia Iranica. <http://www.iranicaonline.org/articles/gostasp> (viimati vaadatud 07.06.2016).

³⁵ Partia oli ajalooline regioon Kirde Iraanis — satraapia (provintis), vanapärsia keeles tuntud kui *P-a-r-θ-a-v-a*. Hiljem sai sealt 3. saj eKr algus Partia impeerium (247 eKr – 224 pKr.)

arengut.³⁶ Märkimisväärtne on ka tõsiasi, et DB on esimene vanapärsia-keelne tekst, milles Ahuramazdat on mainitud.

Read 10–21

521. a eKr. tõusis üles Margiana provints.³⁷ Mässu juhiks oli keegi samast provintsist pärit Frada. On oletatud, et ta võis olla Margiana satraap (asehaldur). Dareios I saatis Frada ja tema pooldajate vastu oma väed eesotsas pärslase Dādaršiga. Dādarši oli Dareios I ustav vasall ja Baktria³⁸ satraap. Kuigi Dādaršil oli sama nimi nagu ühel teiselgi Dareiose vasallil, kellest on juttu Behistuni raidkirja II tulbas,³⁹ ei ole tegemist ühe ja sama isikuga.⁴⁰ Dādarši armee võitis Margiana mässulisi detsembris 521. eKr.⁴¹

Read 21–53

522. aastal eKr, ilmselt sügisel või talvel, tõusid üles Pärsia, Meedia, Sat-tagüüdia, Eelam, Partia, Egiptus ja teisedki territooriumid. Algas raske võitlus, mis nõudis Dareioselt ja tema toetajatelt suuri jõupingutusi, et päästa Pärsia impeerium lagunemisest. Suure ülestõusu juht Vahyazdāta oli pärit Tāravā linnast, mis asus Yautiyās (maakond Ida-Pärsias). Ka Pärsia armee, kes oli teele asunud Anšani linnast, läks Vahyazdāta poole üle. Anšan oli Eelamis tähtis linn, sest sealt pärines Pärsia impeeriumi rajaja Kyros II (558–530 eKr). Kyros II nimetab „Kyrose silindris“ oma isa, kelleks oli Kambužija (Kambyses), Anšani linna kuningas, ja kelle isa oli Kyros I, samuti Anšani kuningas. Kyros II alustab oma suguvõsa kirjeldamist Teispesiga (Čišpiš).⁴² Olles hõivanud Pärsia trooni, võttis Vahyazdāta endale nimeks Smerdis, kes oli olnud Kyros II noorem poeg.

³⁶ Vt Мери Бойс. Зороастрийцы: Верования и обычаи. 3-е издание, полностью переработанное. Санкт-Петербург, 1994, lk 11.

³⁷ Margiana ehk Vanapärsia Marguš oli satraapia, mis asus Baktriast lääne pool, sisuliselt praeguse Ida-Turkestani alal.

³⁸ Baktria — ajalooline regioon Kesk-Aasias, mis asus Hindukuši mägede ja Amudarja jõe vahel. Kreeka keeles oli see tuntud kui Βακτριανή. Tänapäeva pärsia keeles kannab nimetust *Bākhtar*.

³⁹ Vt A. Johandi 2013, lk 134, read 29–37.

⁴⁰ R. Schmitt 1991, lk 63.

⁴¹ Vt lähemalt Василий В. Струве. Восстание в Маргиане при Дарии I. — ВДИ, 1949, nr 2, lk 10–29.

⁴² Vt Hanspeter Schaudig. Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Großen. — Alter Orient und Altes Testament (= AOAT) 256. Münster: Ugarit-Verlag, 2001, lk 552–553, read 20–21.

Kuid Vahyazdāta ei olnud Pärsias esimene usurpaator, kes kuulutas end Smerdiseks. Varem on seda teinud maag nimega Gaumata, kes haaras Pärsias võimu märtsis-aprillis 522. a eKr. Smerdis oli Kyros II noorem poeg ja kuningas Kambyse II (530–522 eKr) vend. Arvatavasti oli Kambyse II õige Smerdis tapnud, sest kartis teda kui konkurenti.⁴³ Kui Gaumata korraldas 522. a kevadel Pärsias riigipöörde ja sai aprillis kuningaks, siis oli Kambyse II veel elus ning suundus oma armeega Egiptusest Pärsiasse, kuid teel sinna suri ootamatult.⁴⁴ Ei ole välistatud, et Kambyse II mõrvati Gaumata käsul. Tema riigipöoret Pärsias on kirjeldanud Herodotos, Ktesias, Xenophon, Plutarchos, Platon, Strabo.⁴⁵ Herodotose versioon Gaumata riigipöördest ja Kambyse II surmast vastab Dareios I omale.⁴⁶

Igal juhul pretendeeris Vahyazdāta terve Pärsia impeeriumi suurkuninga staatusele ja pidas Dareiost I ebaseaduslikuks usurpaatoriks. See oli Dareiosele väga ohtlik, sest Vahyazdāta toetajaskond oli terves impeeriumis meeletult suur ja võib-olla oli Vahyazdātal isegi rohkem õigusi Pärsia troonile kui Dareiosel. Kuid Dareios I tegutses väga operatiivselt ja otsustavalt. Ta saatis Vahyazdāta vastu kohe oma eliitarmee eesotsas pärslasest väepealiku Artavardiyaga. Pärsia impeeriumi keskjaladel Rakhā⁴⁷ linnas või selle lähistel toimus 521 eKr suur lahing, kus Vahyazdāta armee sai hävitavalt lüüa. Kuid Vahyazdāta ei olnud veel lõplikult võidetud. Ta põgenes Paishiyauvadasse, kus kogus kokku uue armee. Järgmine lahing Dareios I ja Vahyazdāta armeede vahel toimus Parga mäe lähistel aprillis 521 eKr. Vahyazdāta ja tema kaaslased võeti vangi ja aeti hiljem Dareios I käsul Uvādaicaya⁴⁸ linnas teiba otsa. Sõda Vahyazdāta ja tema pooldajatega kestis ligi aasta.⁴⁹

⁴³ DB, tulp I, read 26–43.

⁴⁴ Мухаммад А. Дандамаев. Политическая история Ахеменидской держав. Москва: Наука, 1985, lk 64

⁴⁵ Herod. III, 61–79; Plat. Leg. III, 694–695; vt ka Strabo XV, 3, 24

⁴⁶ Herod. III, 61–79; Gaumata kohta vt Robert Rollinger. The relief at Bisitun and its Ancient Near Eastern Setting: Contextualizing the Visual Vocabulary of Darius' Triumph over Gaumata. Festschrift für Josef Wiesehöfer zum 65. — Diwan. Toim Carsten Binder, Henning Börm, Andreas Luther *et al.* Duisburg: Wellem Verlag 2016, lk 5–51.

⁴⁷ Pole selge, kus see Rakhā asus. (R. Schmitt 1991, lk 64.)

⁴⁸ Asula, mis asus ilmselt Persepolise, Pärsia impeeriumi pealinna läheduses. (R. Schmitt 1991, lk 65.)

⁴⁹ Vahyazdāta ülestõusu kohta vt Мухаммад А. Дандамаев. Восстания Вахьяздаты. Из истории народных движений в древней Персии. — ВДИ, 1960, nr 1, lk 11–20.

Read 54–76

Jätkus sõda Vahyazdāta allesjäänud pooldajatega. Arahoosia⁵⁰ satraap, pärslane Vivāna, oli sunnitud võitlema armeega, mille Vahyazdāta oli kunagi tema vastu saatnud. Vivāna oli Dareios I ajal Arahoosia satraap ehk asehaldur. Lahing peeti Arahoosias Kapišakani kindluse juures.⁵¹

Detsembriks 521 eKr või jaanuariks 520 eKr oli ka see Vahyazdāta pooldajate armee purustatud, kuid Dareios I väitel (III tulp, read 64–69) tulid mässajad taas kokku ja astusid Vivāna vägedega võitlusse. Lahing mässajate ja Vivāna armee vahel peeti Gandutava provintsis 520. a märtsis eKr. Ei ole täpselt teada, kus Gandutava asus, kuid oletatavasti oli tegemist tänapäeva Gandamakiga, mis asub Kabulist ida pool.⁵² Mässajad võideti, kuid nende juht (nimi ei ole teada) põgenes koos mõne ratsanikuga Arshādā kindlusesse, mis asus Arahoosia satraapias (provintsis). Pärslaste väepealik Vivāna jälitas mässulisi Arshādā kindluseni, kus nad võeti vangi ja hukati Vivāna käsul eesotsas oma juhiga.

Read 76–92

III tulba lõpus on kirjeldus Dareios I võitlusest Babüloonia pärast. Babüloonia oli Ahhemeniidide impeeriumi väga rikas ja oluline provints, mille 539. a vallutas ning liitis Pärsia impeeriumiga Kyros II. Kuid Babüloonia oli vana mässukolle, mis oli varemgi Dareiose võimu vastu astunud. Behistuni raidkirja I tulbas (72–96) on juttu Dareios I verisest võitlusest babüloonlase Nidintu-Bēliga, mis lõppes Dareios I võiduga detsembris 522 eKr. Tollal surusid Dareios I ja tema väed Babüloonia mässu jõhkralt maha.⁵³

⁵⁰ Arahoosia, helleniseeritud nimetus Pärsia satraapiast (vanapärsia k Harauvatiyā), asukoht on Lõuna-Afganistani aladel Arghandabi orus.

⁵¹ R. Schmitt 1991, lk 66.

⁵² *Ibid.*, lk 66.

⁵³ Vt Sazonov 2011/2012, lk 10–11. DB, tulp I, read 72–96. Kuningas Dareios ütleb (järgnevalt): „Pärast seda, kui ma tapsin maag Gaumata, üks mees nimega Assina, Upadarmi poeg, tõusis üles Eelamis. Ta rääkis rahvale nii: „Ma olen Eelami kuningas!“ Seejärel muutusid eelamiidid mässulisteks ja läksid Assina poole üle. Ta sai Eelami kuningaks. Ning (veel) üks mees, babüloonianlane nimega Nidintu-Bēl, Ainaira poeg, muutus mässuliseks Babülonis. Ta pettis rahvast niimoodi: „Ma olen Nebukadnetsar, (kuningas) Nabonidi poeg!“ Seejärel läks terve Babüloni rahvas ta poole üle. Babülon hakkas mässama ning tema hõivas kuningavõimu Babülonis. Kuningas Dareios ütleb: „Seejärel saatsin ma (käsu) Eelamisse. Too Assina toodi kinniseotuna minu juurde ning ma hukkasin ta.“ Kuningas Dareios ütleb: „Seejärel ma läksin Babüloni Nidintu-Bēli vastu, kes nimetas ennast Nebukadnetsariks. Ta sõjavägi asus Tigrise lähedal. Ta asus seal. Ja laevad olid seal (?). Pärast seda ma panin sõjaväe istuma täispuhutud nahkadele, teised kaamelitele ja ülejäänutele

Kuid möödus vaid aasta ja 521. a eKr tõusis Babüloonia teist korda Dareios I vastu üles. Nende juhiks sai armeenlane Arha, Haldita poeg. Tundub, et tegu oli kohaliku usurpaatoriga, kellel ei olnud mingit pistmist Nebukadnetsar II dünastiaga, kuid kindlalt seda väita ei saa. Kui uskuda Dareios I enda sõnu, algas babüloonlaste mäss ilmselt Dubala provintsist ja laienes siis tervele Babülooniale.

Arha usurpeeris võimu Babülonis ja kuulutas ennast Nebukadnetsariks, viimase Babüloonia kuninga Nabonidi⁵⁴ pojaks. (Aasta tagasi oli seda sama teinud Nidintu-Bël, Ainaira poeg, kes samuti kuulutas, et ta on Nebukadnetsar,⁵⁵ (kuningas) Nabonidi poeg.) Babülonis tunnistati ta kuningaks. Dareios I saatis tema vastu armee, mida juhtis pärslane Intaphernes. Novembris 521 eKr toimuski Intaphernese ja Arha vägede lahing, mille kaotas Arha, kes vangistati koos oma pooldajatega. Dareios I käskis Arha ja tema lähimad toetajad Babülonis teibasse ajada eesmärgiga hirmutada kohalikke nii, et nad enam tema võimu vastu ei mässaks.

Kokkuvõte

DB raidkirja kolmas tulp käsitleb Dareios I valitsemise teist aastat alates umbes 522. aasta lõpust või 521. a kevadest kuni 520. aasta alguseni eKr, kui

---

muretsesin hobused. Ahuramazda aitas mind. Ahuramazda tahtel me ületasime Tigriise jõe. Seal ma lõin põrmuks Nidintu-Bëli armee. Me pidasime lahingut asiaadita kuu 26. päeval (detsember 522 eKr).“ Kuningas Dareios ütleb: „Seejärel ma suundusin Babüloni. Kuid ma veel ei jõudnud Babülonini, Nidintu-Bël, kes nimetas ennast Nebukadnetsariks, tuli armeega Zazana linna (mis on) Eufrati juures, et võidelda minuga lahingus. Seejärel me pidasime lahingut. Ahuramazda aitas mind. Ahuramazda tahtel ma purustasin täielikult Nidintu-Bëli sõjaväe. Ülejäänud (osa tema armeest) oli visatud vette (ja) veega ära viidud. Me pidamise lahingut anamaki kuu teisel päeval (detsember 522 a eKr).“

⁵⁴ Nabonid (valitses 556–539 eKr) oli viimane Babüloonia kuningas. Aastal 539 eKr valutas Pärsia kuningas Kyros II Babüloonia, mistõttu Nabonid kaotas võimu. Nabonidi kohta vt lähemalt Michael Heltzer, Yitzhak Avishur. *The Royal Court of the Last Kings of Babylon: Nabonid and Belshazzar, and the Function of Daniel and Other Provincials According to the Bible and Other Sources.* — *Transeuphratène*, 2009, nr 37, lk 21–36; H. Schaudig 2001.

⁵⁵ Nebukadnetsari nimi esines mitmel Babüloonia kuningal. Nebukadnetsar I (valitses 1125–1104 eKr) oli II Isini dünastia ja IV Babüloni dünastia kõige tuntum valitseja, võimas vallutaja ja Eelami kuningriigi purustaja. Nebukadnetsar II (valitses 605–562 eKr) oli kõige võimsam valitseja Uus-Babüloonia kuningriigis (626–539 eKr), kes lõi Uus-Babüloonia suurriigi, vallutas 587. a eKr ka Jeruusalemma ja küüditas juutide ülikud Babülooniasse. Vt ka Vana Testament (Jer 52:10–15).

mitmed impeeriumi alad keeldusid tunnistamast Dareios I võimuhaaramist Persepolis ja tõusid kordamööda üles. Kuigi tekst esitab toimunust ühekülgselt pildi, Dareiose enda versiooni, annab see ajaloolastele võimaluse ligikaudu rekonstrueerida Pärsia impeeriumis peetud kodusõja käiku.

Dareios I heitlus mässajate ja teiste kandidaatidega Pärsia suurriigi trooni pärast oli vaevaline, verine ja ohvriterohke. See kestis mitu aastat, niikaua, kuni Dareios I sai lõpuks terve riigi oma kontrolli alla.

Kuigi DB raidkiri on väga tähtis allikas, tuleb sellesse siiski suhtuda piisava kriitilisusega, sest tegemist on propagandistlikus žanris kirjutatud kuningliku ülistustekstiga, mille eesmärk oli õigustada Dareios I usurpatsiooni Pärsias, tema vallutusi ja Ahhemeniidide impeeriumi taastamist.

Teades, et on võimu usurpeerinud, üritas Dareios siduda ennast eelnevate Pärsia valitsejatega.⁵⁶ Näiteks DB raidkirjas (I tulp, read 1–6) on Dareios I väitnud järgmist:

Mina olen Dareios, suurs kuningas, kuningate kuningas, Pärsia kuningas, maade kuningas, Hystapese poeg, Arsamese poeg, Ahhemeniid. [- - -]
Mu isa (on) Hystaspes, Hystaspese isa oli (Arsames), Arsamese isa (oli) Ariaramnes. Ariaramnese isa (oli) Teispes, Teispese isa (oli) Ahamaniš (Ahhemen).

Seejärel (DB I, read 26–35):

Nõnda on tehtud minu poolt pärast seda, kui ma sain kuningaks. Kyrose (Kyros II) poeg Kambyses meie suguvõsast oli siin kuningas ...⁵⁷

Aga seevastu Kyros II ei maini „Kyrose silindris“ Ahamaniši (Ahhemen), kellest Dareios I väitel pärines nende mõlemate ühine suguvõsa ja kellest justkui pärines ka Teispes, Kyros II suguvõsa rajaja. Kyros II nimetab oma isaks Anšani linna kuninga Kambyses I, kelle isa Kyros I oli samuti

⁵⁶ Bruno Jacobs. Kyros, der große König, der Achämenide. Zum verwandtschaftlichen Verhältnis und zur politischen und kulturellen Kontinuität zwischen Kyros dem Großen und Dareios I. — Herodot und das Persische Weltreich / Herodotus and the Persian Empire. Akten des 3. Internationalen Kolloquiums zum Thema „Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen“. Innsbruck, 24.–28. November 2008. Toim Robert Rollinger, Brigitte Truschnegg, Reinhold Bichler, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2011, lk 635–663.

⁵⁷ V. Sazonov 2012, lk 34–35.

Anšani valitseja. Oma suguvõsa alustab Kyros II Teispesega (Čišpiš).⁵⁸ Seega jääb mulje, et Teispes (Čišpiš), Kyros II esiisa, ja Ahamaniš (Ahhemen), Dareios I esiisa ei olnudki omavahel sugulussidemetes ning tegemist oli kahe erineva suguvõsaga, Teispiidide ja Ahhemeniididega. Muidugi võisid need suguvõsad teatud aegadel sõlmida dünastialisi abielusid, kuid selle kohta ei ole mingeid andmeid. Igal juhul soovis Dareios I usurpaatorina näidata oma Behistuni raidkirjas, et ta justkui ongi impeeriumi rajaja Kyros II sugulane ja legitiimne järglane. Just seetõttu käskis Dareios I koostada DB raidkirja, rõhutades selles, et Teispes oli tema vanavanavanaisa, kelle isaks oli omakorda Ahamaniš (Ahhemen), Ahhemeniidide suguvõsa poolmütoloogiline rajaja. Ei ole kahtlust, et antud juhul on tegemist pelgalt propagandistliku manifestatsiooniga ja faktide moonutamise või isegi võltsimisega. Dareios I tundis ka ise, et sellest ei piisa kaugeltki ja taoline legitimeerimine ei ole väga vettpidav. Ja kuna pärast tema võimuhaaramist Persepolis 522 eKr tõusis tema vastu üles peaaegu terve Pärsia impeerium ja paljud kõrgemad aadlikud ei tunnistanud teda, siis otsustas Dareios I oma võimu kindlustamiseks ka päriselt saada Kyros II suguvõsa sugulaseks ning abiellus kuningas Kyros II tütardega, kelleks olid printsessid Atossa ja Artystone.⁵⁹

Mis puudutab DB raidkirja sisu, siis oli sellel arvatavasti suur lugejaskond. On andmeid, et see oli tõlgitud kõikidesse tähtsamatesse Pärsia impeeriumis levinud keeltesse — mitte üksnes vanapärsia, akadi ja eelami, vaid ka aramea, vanakreeka jt keeltesse. Võib oletada, et teksti sisu loeti rahvale ette ka erinevates paikades ja avalikel üritustel, näiteks väljakutel, templipidustustel jm, kuid kindlad andmed puuduvad. Arusaamatuks jääb DB raidkirja enda otstarve, sest asudes maapinnast üle 100 meetri kõrgemal, ei ole tekstid alt nähtavad ega loetavad — küll aga paistab bareljeefil kujutatud Dareios I võidustseen oma vaenlaste üle.

---

⁵⁸ H. Schaudig 2001, lk 552–553, read 20–21.

⁵⁹ Matthew W. Waters. Darius and Achaemenid line. — *Ancient History Bulletin*, 1996, nr 10, lk 18; vt ka Andreas Johandi ja Vladimir Sazonov. Dareios I kuninglikust titulatuurist Behistuni raidkirja näitel ja võimalikud Mesopotaamia mõjutused sellel. — *Tuna*, 2016, nr 2 (trükis).